

Elberte proti Lotyšsku, rozsudek ze dne 13. 1. 2015 - Právo na ochranu soukromého a rodinného života a ochrana před zákazem ponižujícího zacházení ve vztahu k odběru biologické tkáně mrtvého člověka

Stěžovatel: Elberte

Žalovaný stát: Lotyšsko

Číslo stížnosti: 61243/08

Datum: 13.01.2015

Článek Úmluvy: čl. 3
čl. 8

Rozhodovací formace: Senát

Soud: Evropský soud pro lidská práva

Hesla: mučení, nemajetková újma, ponižující zacházení, respektování rodinného života, respektování soukromého života

Český právní řád: čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod
§ 149, § 164–§ 166 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
§ 81–§ 83, § 91–§ 94, § 111–§ 117 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Významnost: 1

Právo na ochranu soukromého a rodinného života a ochrana před zákazem ponižujícího zacházení ve vztahu k odběru biologické tkáně mrtvého člověka

Autorský komentář:

Rozsudek Soudu má vysokou relevanci z hlediska českého právního prostředí, kdy obecná právní úprava v občanském zákoníku (s přihlédnutím k výkladovému stanovisku č. 20 Ministerstva spravedlnosti z 3.3.2014) vychází z fikce nesouhlasu člověka s pitvou anebo použitím svého těla pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům, zatímco speciální úprava, konkrétně transplantační zákon (zák. č. 282/2002 Sb.), je založena na protikladné fikci, že pokud nebylo prokázáno, že zemřelý vyslovil za svého života prokazatelně nesouhlas s posmrtným odběrem, platí, že s odběrem souhlasí. Vzniká tak – nejen ve vztahu k osobám uplatňujícím postmortální ochranu – otázka plného respektu principu legality, který nejen vyžaduje, aby státy dodržovaly a uplatňovaly, předvídatelným a konzistentním způsobem, zákony, které přijaly, ale také, aby zajistily právní a praktické podmínky nezbytné pro jejich realizaci.

SKUTKOVÝ STAV

Stěžovatelka se narodila v roce 1969 a žije v Siguldě. Je vdovou po zemřelém panu Elbertsovi, lotyšském občanovi, který se narodil v roce 1961 a zemřel dne 19. května 2001.

Dne 19. května 2001 byl manžel stěžovatelky účastníkem dopravní nehody a byl převezen rychlou záchrannou službou do nemocnice v Siguldě, kde na následky zranění zemřel. Po smrti bylo jeho tělo dopraveno do Forezního centra v Rize za účelem stanovení příčiny smrti. Následně bylo určeno forezním lékařem N. S., že příčinou úmrtí pana Elbertse byla dopravní nehoda. Podle vyjádření vlády, po provedené pitvě ověřil forezní lékař, že pan Elberts nemá ve svém pase žádné razítko o tom, že odmítá použití jeho biologických tkání, a následně odebral z jeho těla biologickou tkáň o velikosti 10 x 10 cm z tvrdé mozkomíšní pleny (dura mater). Nicméně podle stěžovatelky forezní lékař N. S. nemohl pas mrtvého zkontrolovat, jelikož ten byl toho času v jejich domě v Siguldě. Stěžovatelka dále uvedla, že velikost odebrané biologické tkáně byla větší než udávaných 10 x 10 cm a že se nejednalo pouze o tvrdou mozkomíšní plenu. Dne 21. května 2001 bylo vydáno povolení k pohřbení pana Elbertse. Dne 21. či 22. května 2001 sestra stěžovatelky navštívila Forezní centru v Rize, aby získala dokument s vyznačenou příčinnou smrti. Dne 22. května 2001 sestra stěžovatelky předala tento dokument společně s pasem pana Elbertse příslušnému úřadu v Siguldě za účelem získání úmrtního listu. Dne 26. května 2001 se konal pohřeb. Tehdy stěžovatelka mohla poprvé spatřit tělo jejího zemřelého manžela, poté co byly jeho pozůstatky převezeny z Forezního centra v Rize k pohřbu. Stěžovatelka viděla, že má její muž svázané nohy a následně byl takto i pohřben. Stěžovatelka neměla tušení, že by byly jejímu muži odebrány biologické tkáně. Dozvěděla se to až dva roky poté, když jí Bezpečnostní policie informovala o zahájení vyšetřování ve věcech nezákonného odebírání tkání a orgánů, při kterém měla být odebrána i biologická tkáň jejího manžela.

V březnu 2003 zahájila Bezpečnostní policie vyšetřování ve věci nelegálních odběrů tkání a orgánů mezi lety 1994 až 2003 pro farmaceutickou společnost v Německu. V roce 1994 byla mezi předchůdcem Forezního centra a společností v Německu uzavřena dohoda za účelem vědeckého výzkumu. Podle této dohody měly být odebírány tkáně a orgány zemřelým a následně měly být posílány německé společnosti, která je předělala na bioimplantáty a zaslala je zpět do Lotyšska k transplantačním účelům. Kterýkoli forezní lékař mohl odebrat tkáň i z vlastní iniciativy, přičemž však musel zkontrolovat, zda potenciální dárce nevyjádřil ještě za života nesouhlas s odebráním orgánů a tkání, což by bylo poznačeno razítkem do jeho pasu. Pokud byla rodina proti odebrání tkání nebo orgánů, tak bylo její přání respektováno, nicméně forezní lékaři sami s rodinami kontakt nenavazovali a neptali se na jejich přání. Dne 12. května 2003 byl vyslýchán expert N. S. a následně byla stěžovatelka určena jako osoba poškozená tímto jednáním. Dne 30. listopadu 2005 bylo zastaveno trestní stíhání vedoucího Forezního centra a dalších představitelů s tím, že tehdy platný zákon je třeba interpretovat tak, že systém v Lotyšsku byl založený na presumovaném souhlasu, a nemohlo tak dojít k porušení práva stěžovatelky. Dne 20. prosince 2005 a 6. ledna 2006 státní zástupce zamítl stížnost stěžovatelky a konstatoval, že rozhodnutí o zastavení vyšetřování bylo zákonné a oprávněné. Dne 24. února 2006 byl případ přezkoumán vrchním státním zástupcem, který konstatoval, že vyšetřování nemělo být zastaveno, jelikož dospěl k názoru, že odebrání tkání bylo nelegální. Proto rozhodnutí zrušil a vrátil zpět Bezpečnostní policii k došetření. Dne 3. srpna 2007 bylo trestní stíhání, ve vztahu k panu Elbertsovi, zastaveno jelikož údajně nedošlo k žádnému trestnému činu. Dne 3. prosince 2007 byl případ znovu přezkoumán vrchním státním zástupcem, který opět konstatoval protizákonnost odebrání orgánů a opět rozhodnutí zrušil a vrátil Bezpečnostní policii k prošetření. Následně došlo opět k zastavení trestního vyšetřování z důvodu promlčení, ale i toto rozhodnutí bylo vrchním státním zástupcem zrušeno a případ vrácen Bezpečnostní policii. Během nového vyšetřování bylo zjištěno, že forezní lékaři (s výjimkou v centru v Rezekne) pouze kontrolovali pasy zemřelých, nijak nekontaktovali rodinu, ani nevyhledávali informace z Rejstříku evidence osob, čímž docházelo k porušování práv příbuzných zemřelých osob. Až v rozhodnutí Obvodního soudu pro Vidzeme ze dne 26. června 2008 bylo uvedeno, že forezní lékaři nemají

žádnou povinnost nikoho informovat o souhlasu s odejmutím orgánů a tkání. Ačkoli zákon umožňuje nejbližším příbuzným, aby odmítli odebrání tkání a orgánů zemřelé osoby, tak nezakládá forenzním lékařům žádnou povinnost vysvětlit tato práva pozůstalým. Proto by neměli být trestáni za nesplnění povinnosti, která není explicitně zakotvena v žádném právním předpisu, a měl za to, že forenzní lékaři neporušili zákon. Dne 27. června bylo zastaveno trestní řízení. Stěžovatelka si proti tomu podala stížnost, nicméně k té se vyjádřil státní zástupce, že tkáně byly použity pro lékařské účely a po jejich odebrání byl do těla integrován jiný materiál, tak aby nedošlo k narušení vizuální integrity těla. Dozorující státní zástupce uvedl, že forenzní lékaři postupovali podle směrnice Ministerstva spravedlnosti a ani nedošlo k znetvoření těla, když byl na místo tkáně integrován jiný materiál. Dne 23. října 2008 definitivně odmítl vrchní státní zástupce stížnost stěžovatelky (§ 1 – § 33).

(...)

PŘÁVNÍ POSOUZENÍ

1. K tvrzenému porušení článku 8 Úmluvy

Stěžovatelka namítá porušení článku 8 Úmluvy zaprvé tím, že byla odebrána biologická tkáň jejímu manželovi, aniž by on s tím za života nebo ona posmrtně dali předchozí souhlas. Za druhé namítá, že – vzhledem k absenci souhlasu – byla jeho důstojnost, identita a integrita narušena a s jeho tělem bylo zacházeno nedůstojně (§ 60 – § 62).

1. Předběžné otázky

Soud nejprve posuzoval, zda je stěžovatelka osobou *ratione personae* ve smyslu Úmluvy a poukázal na příslušnou judikaturu Soudu (viz Centrum pro právní zdroje jménem Valentin Campeanu v. Rumunsko [GC], č. 47848/08, rozsudek ze dne 17. července 2014, § 161). Nejprve Soud uvedl, že stěžovatelka přiměřeně prokázala, že byla přímo dotčena odebráním biologické tkáně z těla zemřelého manžela. Soud měl tedy za to, že může být považována za „přímou oběť“ v této věci (viz Petrova proti Lotyšsku, č. 4605/05, rozsudek ze dne 24. června 2014, § 56, § 60). Nicméně v části stížnosti, kdy stěžovatelka namítá absenci souhlasu jejího manžela s odběrem biologických tkání, shledal Soud stěžovatelku nepřislušnou *ratione personae* ve smyslu článku 35 odst. 3, písm. a) Úmluvy. Pro stejný důvod Soud neshledal přijatelnou stížnost v části, týkající se porušení práv jejího zesnulého manžela (§ 63 – § 67).

1. K přijatelnosti

Soud nejprve uvedl, že nebylo nezbytné, aby stěžovatelka podávala ústavní stížnost ve věci odebrání biologické tkáně z těla jejího manžela, jelikož se v tomto případě nejedná o případ střetu zákonné právní normy s jinou, nadřazenou právní normou, což je pro podání ústavní stížnosti v Lotyšsku nezbytné. Naopak, stěžovatelka ve své stížnosti namítá výklad vnitrostátní právní normy za situace, kdy chybí příslušná právní regulace. Stejně tak Soud nepovažoval za nezbytné, aby si stěžovatelka podávala stížnosti k MADEKKI (tj. k orgánu zabývající se kontrolou kvality lékařské péče), neboť taková stížnost nebyla nezbytná k zahájení trestního stíhání a navíc stěžovatelka podala všechny možné stížnosti proti rozhodnutím státních zástupců i vyšetřujících orgánů. Naposledy, nebylo ani nezbytně nutné, aby se stěžovatelka domáhala nápravy v občanskoprávním řízení, neboť původně sama ani nevěděla o skutečnosti, že bylo nějak nakládáno s tělem jejího manžela. Navíc případná náhrada škody by jí byla přiznána pouze jako následek spáchání trestného činu, jelikož ale soudy k závěru o spáchání trestného činu nedospěly, tak nelze předpokládat, že by žaloba v občanskoprávním řízení byla účinnou nápravou. Stěžovatelka tak řádně vyčerpala všechny vnitrostátní právní prostředky nápravy. Soud zároveň konstatoval, že zde není žádný spor mezi stranami, že stěžovatelčino právo na vyjádření souhlasu či nesouhlasu s odebráním biologické tkáně

z těla jejího manžela spadá pod ochranu soukromého života podle článku 8 Úmluvy.

Soud tedy konstatuje, že stížnost stěžovatelky není zjevně neopodstatněná ve smyslu článku 35 odst. 3 písm. a) Úmluvy a není nepřijatelná ani z jiných důvodů. Musí tedy být prohlášena za přijatelnou (§ 68 - § 90)

1. K odůvodněnosti
2. Podání stran

Stěžovatelka spatřuje v odebrání biologických tkání z těla manžela bez jejího souhlasu zásah do jejího soukromého života. Stěžovatelka uvádí, že nemohla vyjádřit své přání ohledně nakládání s tělem jejího manžela, nebyla o zásahu nijak informována, a dále, že forenzní lékaři nemohli nijak ani ověřit razítko v pasu jejího manžela. Stěžovatelka spoléhá na věc Hokkanen proti Finsku (rozsudek ze dne 23. září 1994, § 55, série A č. 299-A) s tím, že zásah nebyl v souladu se zákonem, když v roce 2001 byl systém založen na „výslovném souhlasu“, a tudíž se forenzní lékaři měli ptát i nejbližších příbuzných na souhlas s odběrem tkání. Samotná vnitrostátní úprava nebyla dostatečně jasná, její výklad byl nepředvídatelný a byl zneužit forezními lékaři pro jejich vlastní účely a finanční výhody. Stěžovatelka dále namítá, že „záchrana životů ostatních“ nemůže založit legitimní cíl pro odebrání tkáně bez předchozího souhlasu a ani takový postup není nezbytný v demokratické společnosti.

Vláda uvedla, že odstranění tkáně bylo prováděno v souladu s vnitrostátními právními předpisy. Vláda má za to, že předchozí souhlas nebyl nutný, ani nebyl nutný souhlas nejbližších osob, jelikož vnitrostátní systém byl v rozhodné době založen na „presumovaném souhlasu“, přičemž obdobná úprava byla doložena v dalších jedenácti zemích. Vláda dále argumentovala, že byl zkontrolován pas pana Elbertse a že zde nebylo žádné razítko označující námitku proti použití jeho tělesné tkáně. Vláda dále zdůraznila, že žádný vnitrostátní předpis neukládá foreznímu lékaři povinnost informovat blízké příbuzné o možném odebrání tkáně. Navíc odebrání tkáně bylo provedeno za účelem „záchrany/zlepšení života druhých“, a proto takový zásah sledoval legitimní cíl, tj. ochranu zdraví a práv druhých. Konečně vláda poukazuje na to, že státy požívají velký prostor k uvážení při určení opatření, která mají být přijata z důvodu naléhavé společenské potřeby chránit zdraví a práva druhých, a odkázala na rozhodnutí Dudgeon proti Spojenému království, rozsudek ze dne 22. října 1981 § 52, série A č. 45. Odebírání tkání a transplantace přispěly k záchraně lidských životů a pomohly výrazně zlepšit kvalitu života lidí. Naléhavá společenská potřeba pro darování tkání za účelem transplantace je uznávanou součástí zdravotní péče poskytované celé populaci. Vláda zopakovala, že tkáň pana Elbertse byla odstraněna s cílem zajistit biomateriál pro účely transplantace potenciálně zlepšit a/nebo zachránit životy druhých (§ 91-§ 102)

2. Hodnocení soudu

(a) obecné zásady

103. Podstatou článku 8 Úmluvy je chránit jednotlivce před svévolnými zásahy orgánů veřejné moci. Jakýkoli zásah podle odstavce prvního článku 8 Úmluvy musí být odůvodněn v souladu s druhým odstavcem, konkrétně musí být „v souladu se zákonem“ a „nezbytný v demokratické společnosti“ pro jeden nebo více z legitimních cílů uvedených v tomto článku. Z pojmu nezbytnosti vyplývá, že zásah musí odpovídat naléhavé společenské potřebě a zejména přiměřenosti alespoň jednomu legitimnímu cíli sledovaného orgány veřejné moci (viz A., B. a C. proti Irsku [GC], č. 25579/05, rozsudek ze dne 16. prosince 2010, § 218 - § 241, ECHR 2010).
104. Soud poukazuje při výkladu termínu „v souladu se zákonem“ na svoji judikaturu (jak je shrnuto v rozhodnutí ve věci S. a Marper proti Spojenému království [GC], č. 30562/04 a 30566/04, rozsudek ze dne 4. prosince 2008, § 95 - § 96, ECHR 2008). Zvláště důležitý je v projednávaném případě požadavek, aby sporné opatření mělo základ ve vnitrostátním právu a

aby bylo v souladu s doktrínou právního státu, což znamená, že vnitrostátní právo musí být formulováno s dostatečnou přesností a musí poskytovat dostatečnou právní ochranu proti libovůli. V souladu s tím musí vnitrostátní právo uvádět dostatečně srozumitelným způsobem, jak široký rozsah volnosti požívají příslušné orgány při svém rozhodování a jak ho mohou vykonávat (viz, nejnověji, L. H. proti Lotyšsku, č. 52019/07, rozsudek ze dne 29. dubna 2014, § 47).

(b) Uplatnění těchto principů v projednávané věci

105. K údajnému zásahu, s ohledem na okolnosti případu, Soud konstatuje, že při autonehodě utrpěl manžel stěžovatelky zranění, ohrožující ho na životě, na která zemřel při cestě do nemocnice. Následující den bylo jeho tělo přepraveno do Forezního centra v Rize, kde byla provedena pitva. Poté byla část jeho tělesných tkání odebrána a zaslána firmě v Německu, aby zde byla předělána na bioimplantáty, přičemž bylo zamýšleno, že tyto bioimplantáty budou zaslány zpět do Lotyšska k transplantačním účelům. Stěžovatelka, coby jeden z nejbližších příbuzných zemřelého, nebyla o tomto informována a nemohla vykonat práva přiznané jí vnitrostátním právem, kdy se jednalo zejména o právo vyjádřit souhlas či nesouhlas s odebráním tkáně jejího manžela. Stěžovatelka se dozvěděla o odebrání tkáně až o dva roky později, kdy Bezpečnostní policie zahájila trestní stíhání, týkající se nelegálního odběru orgánů a tkání v letech 1994 až 2003 a kontaktovala stěžovatelku.
106. Soud konstatuje, že nebylo zpochybňováno, že by Forezní centrum v Rize mělo být veřejnou institucí a že jednání nebo opomenutí jeho zdravotnického personálu, včetně forezní lékařů, kteří prováděli odběr orgánů a tkání, by mohlo založit odpovědnost státu podle Úmluvy (viz Glass proti Spojenému království, č. 61827/00, rozsudek ze dne 9. března 2004, § 71, ESLP 2004-II).
107. Soud je toho názoru, že výše zmíněné okolnosti jsou dostatečné pro závěr, že došlo k zásahu do stěžovatelčina práva na respektování soukromého života podle článku 8 Úmluvy.
108. K otázce, zda byl zásah „v souladu se zákonem“, Soud konstatuje, že lotyšský zákon v rozhodné době poskytoval výslovně právo vyjádřit své přání ve vztahu k odebrání biologické tkáně po smrti člověka nejen přímo dotčené (tj. zemřelé) osobě, ale i jejím nejbližším příbuzným (včetně manžela/lky, viz § 44 a 45 rozhodnutí). O tomto panuje mezi stranami shoda. Nicméně, liší se jejich názory, pokud jde o to, jak má být toto právo realizováno. Stěžovatelka tvrdí, že forezní lékaři byli povinni zjistit přání nejbližších příbuzných. Vláda tvrdila, že pouhá absence jakýchkoli námitek postačovala k tomu, aby mohla být tkáň odebrána. Podle názoru Soudu tyto otázky odrážejí kvalitu vnitrostátního práva, zejména pak otázku, zda vnitrostátní právní předpisy byly formulovány s dostatečnou přesností a zda poskytují odpovídající právní ochranu před libovůli v případě neexistence příslušných správních předpisů.
109. V této souvislosti Soud shledává, že hlavní spor mezi účastníky řízení je, zda zákon, který v zásadě přiznává právo vyjádřit souhlas či nesouhlas nejbližším příbuzným zemřelého ve vztahu k odebráním tkáně, byl dostatečně jasný a předvídatelný při samotném uplatnění tohoto práva, či nikoliv. Stěžovatelka tvrdila, že ani ona, ani jiní nejbližší příbuzní neměli žádnou možnost vyjádřit nesouhlas s odběrem tkáně, nicméně vláda byla toho názoru, že toto právo mohla vykonat, jelikož jí nic nebránilo vyjádřit svá přání nebo námitky.
110. Soud však připomíná, že pokud je předmětem sporu vnitrostátní právní předpis, tak není jeho úkolem, aby abstraktně přezkoumával tento právní předpis. Namísto toho se musí omezit, pokud je to možné, na přezkoumání otázky před ním vznesené (viz Taxquet proti Belgii [GC], č. 926/05, rozsudek ze dne 16. listopadu 2010, § 83 in fine, EÚLP 2010). Soud podotýká, že obě strany činily sporným, zda v rozhodné době byl systém v Lotyšsku založen na „výslovném souhlasu“ nebo „presumovaném souhlasu“ (viz též rozdílné názory odborníků a vyšetřovatelů v § 18 výše). Nicméně, je třeba mít na paměti, že otázkou v projednávané věci před Soudem není, zda by žalovaný stát měl obecně stanovit konkrétní typ systému. Problémem je zde spíše

právo stěžovatelky vyjádřit svá přání v souvislosti s odebráním manželově tkáni po jeho smrti a údajné selhání vnitrostátních orgánů při zajištění právních a praktických podmínek pro realizaci tohoto práva.

111. Výchozím bodem pro posouzení Soudu je skutečnost, že stěžovatelka nebyla informována o odebrání manželovy tkáni, která byla provedena. Vnitrostátní orgány zjistily, že v rozhodné době bylo běžnou praxí, že odborníci Forenzního centra prováděli tyto odběry, aniž by se pokusili nějak kontaktovat příbuzné zemřelého (viz § 16 výše); jsou zde také důkazy, že i tam, kde odborníci nějaký kontakt s příbuznými měli, tak je ani neinformovali o aktuálním odběru tkáni, ani se nesnažili získat jejich souhlas (viz § 27 výše).
112. Ať bylo vnitrostátní právo formulováno s dostatečnou přesností či nikoliv, tak Soud podotýká, že i samy lotyšské orgány mají rozdílné názory, co se týká rozsahu povinností zakotvených ve vnitrostátním právu. Na jednu stranu, zatímco Bezpečnostní policie má za to, že odebrání tělesné tkáni bylo povoleno pouze po předchozím výslovném souhlasu a při absenci tohoto souhlasu bylo odebrání tkáni nezákonné, tak také akceptovala - s odkazem na názory odborníků - že jsou možné různé výklady vnitrostátního práva, tudíž je nemožné někoho na tomto základě odsoudit (viz § 18 a 20 výše). Na druhou stranu, různí dozorcující státní zástupci dospěli k závěru, že odebráním tkáni bez předchozího výslovného souhlasu porušili forenzní lékaři zákon a měli být trestně odpovědní (viz § 22, 24 a 25 výše). Nakonec Bezpečnostní policie přijala výklad vnitrostátního práva podle státního zastupitelství a uzavřela, že práva nejbližších příbuzných, včetně stěžovatelky, byla porušena. Nicméně, jakékoliv trestní stíhání se mezitím promlčeno (viz § 27 výše). Konečně, ačkoli vnitrostátní soud připustil, že nejbližší příbuzní měli právo vyjádřit souhlas nebo odmítnout odběr tkáni, tak zamítnul názor státních zástupců a rozhodl, že vnitrostátní právo neukládá forenzním lékařům povinnost informovat nejbližší příbuzné a vysvětlit jim jejich práva. Tito pak nemůžou být odsouzeni za porušení povinnosti, která nebyla jasně stanovena zákonem (viz §d 28 výše).
113. Soud se domnívá, že takový spor ohledně rozsahu rozhodného práva mezi samotnými orgány odpovědnými za jeho dodržování nevyhnutelně naznačuje nedostatek určitosti právní normy. V tomto ohledu Soud odkazuje na zjištění vnitrostátního soudu, že ačkoli § 4 zákona poskytuje právo nejbližším příbuzným odmítnout odběr orgánů a/nebo tkáni zemřelé osoby, tak už neukládá forenzním lékařům povinnost vysvětlit tato práva příbuzným (viz § 28 výše). Vláda na toto spoléhala a na jeho základě toho také tvrdí, že odebrání tkáni nebylo nezákonné (viz § 97 a 99 výše). Soud tedy dochází k závěru, že ačkoli lotyšský zákon stanovil právní rámec, který umožňuje nejbližším příbuzným vyjádřit souhlas nebo odmítnout odebrání tkáni, tak již v tomto ohledu jasně nedefinuje rozsah odpovídající povinnosti, nebo prostor pro uvážení svěřený odborníkům nebo jiným orgánům. Soud v této souvislosti konstatuje, že relevantní evropské a mezinárodní dokumenty v této otázce přikládají zvláštní význam zásadě, že názory příbuzných musí být stanoveny prostřednictvím vhodného dotazu (viz § 34 a násl. výše). Konkrétně, jak je uvedeno v Důvodové zprávě k dodatkovému protokolu, ať již stát zavede jakýkoli systém - ať již „výslovný souhlas“ nebo „presumovaný souhlas“ - tak by měly být stanoveny také vhodné postupy pro jeho zajištění. Pokud není dostatečně a jasně zjištěno přání zemřelého, tak by měli být kontaktováni příbuzní za účelem získání vyjádření ještě před odebráním tkáni (viz komentář k článku 17 dodatkového protokolu, § 37 výše).
114. Kromě toho, Soud připomíná, že princip legality vyžaduje nejen, aby státy dodržovaly a uplatňovaly předvídatelným a konzistentním způsobem zákony, které přijaly, ale také, aby zajistily právní a praktické podmínky nezbytné pro jejich realizaci (viz, *mutatis mutandis*, Broniowski proti Polsku [GC], č. 31443/96, rozsudek ze dne 22. června 2004, § 147 a § 184, ESLP 2004-V). Po smrti manžela stěžovatelky dne 19. května 2001 byl lékař Forenzního centra oprávněn odebrat jeho tělesné tkáni do čtyřiaadvaceti hodin po ověření, že jeho pas neobsahuje zvláštní razítko označující námitku proti tomuto odběru (viz § 16 výše). Nicméně se zdá, že v rozhodné době neexistoval žádný jednotný rejstřík razítek, která by byla dávana do cestovních pasů s cílem vyznačovat odmítnutí nebo souhlas s použitím těla po smrti (na rozdíl od doby po

legislativní změně účinné od 1. ledna 2002 a zahrnutí těchto informací do registru obyvatel, viz rozhodnutí ve věci Petrova proti Lotyšsku, uvedené výše, § 35). Navíc se zdá, že neexistoval žádný postup pro státní orgány a forenzní lékaře, jak postupovat při požadování a získávání těchto informací. Vláda tvrdila, že forenzní lékař fyzicky zkontroloval pas pana Elbertse před odebráním tkáně, ale stěžovatelka namítala, že pas jejího manžela byl doma. Proto postup, jakým lékař ověřoval informace obsažené v jeho pasu, zůstává nejasný. Bez ohledu na to, zda lékař prověřil pas pana Elbertse či nikoliv, není jasné, jaký systém souhlasu podle lotyšského práva platil v rozhodné době a jaká byla praxe v době, kdy stěžovatelka zjistila, že má nějaká práva jako nejbližší příbuzná, avšak nebyla informována, jak a kdy může tato práva vykonat.

115. K otázce, zda vnitrostátní právo poskytuje odpovídající právní ochranu proti libovůli, Soud konstatuje, že odebrání tkáně v daném případě nebyl pouze izolovaný čin (viz výše citovaná věc Petrova), ale bylo provedeno podle státem schválené smlouvy s farmaceutickou společností v zahraničí; takové odběry byly provedeny od velkého počtu lidí (viz § 13, 14 a 26 výše). Za těchto okolností je ještě důležitější, aby existovaly přiměřené mechanismy pro vyvážení širokého prostoru pro uvážení přiznaného forezním lékařům, kteří provedou odběr z vlastní iniciativy (viz § 15), nicméně toto nebylo nijak realizováno (viz též mezinárodní materiály citované v § 34 a násl. výše). V odpovědi na argument vlády, že nic nebránilo stěžovatelce vyjádřit svá přání ve vztahu k odebrání tkáně, Soud konstatuje, že je zde nedostatek jakéhokoli správní či právní úpravy v tomto směru. Stěžovatelka tedy nemohla předvídat, co se od ní očekává, pokud si přeje uplatnit toto právo.
116. Ve světle výše uvedeného nemůže Soud rozhodnout, že příslušná lotyšská právní úprava byla formulována s dostatečnou přesností a že poskytovala odpovídající právní ochranu proti libovůli.
117. Soud tedy dochází k závěru, že zásah do stěžovatelčina práva na soukromý život nebyl v souladu s právními předpisy ve smyslu článku 8 odst. 2 Úmluvy. V důsledku toho došlo k porušení článku 8 Úmluvy. S ohledem na tento závěr, Soud nepovažuje za nutné přezkoumat soulad s dalšími požadavky článku 8 odst. 2 Úmluvy (viz, například, Kopp proti Švýcarsku, rozsudek ze dne 25. března 1998, § 76, Sběrka rozsudků a rozhodnutí 1998-II; Heino proti Finsku, č. 56720/09, rozsudek ze dne 15. února 2011, § 49).
118. Tvrzené porušení článku 3 Úmluvy
119. Stěžovatelka dále namítá porušení článku 3 Úmluvy ve vztahu k odebrání biologické tkáně jejího manžela bez jejího souhlasu nebo vědomosti o takovém odběru a skutečnosti, že byla nucena svého manžela pohřbit s nohama svázanými dohromady (§ 118 – § 120).
120. K přijatelnosti

Soud nejprve odmítl námitku vlády, že si stěžovatelka mohla stěžovat na stav těla jejího zemřelého manžela, stejně tak odmítl námitku vlády, že stěžovatelka neuplatnila svůj nárok v nezbytné šestiměsíční lhůtě, a proto Soud konstatuje, že stížnost stěžovatelky není zjevně neopodstatněná ve smyslu článku 35 odst. 3 písm. a) Úmluvy a není nepřijatelná ani z jiných důvodů. Musí tedy být prohlášena za přijatelnou (§ 121 – § 126).

1. K odůvodněnosti
2. Podání stran

Stěžovatelka uvedla, že v jejím případě bylo dosaženo minimálního stupně závažnosti pro aplikaci článku 3 Úmluvy, když považuje odebrání tkáně manžela za nelidské a ponižující zacházení, které jí přivodilo šok a utrpení. Nadto byla stresována skutečností, že nevěděla, které tkáně byly jejímu manželovi odebrány. Dále poukazovala na věc Labita proti Itálii, [GC], č. 26772/95, rozsudek ze dne 6. dubna 2000, § 131, ESLP 2000-IV) s tím, že v jejím případě nebylo vyšetřování provedeno účinně, když se jí nedostalo žádné napravy a forenzní lékaři nebyli nijak potrestáni.

Vláda měla za to, že stěžovatelka neprokázala, že by odebrání tkáně z těla mrtvého manžela

dosahovalo úrovně závažnosti, aby mohlo být považováno za nelidské a ponižující zacházení podle článku 3 Úmluvy, když nedostatečně prokázala pocity trýzně a utrpení. Vláda podotýká, že stěžovatelka mohla pociťovat utrpení a úzkost kvůli odebrání tkáně manžela, ale tyto pocity pouze doprovázely primární utrpení ze ztráty blízké osoby a odkázala na rozhodnutí Selcuk a Asker proti Turecku (rozhodnutí ze dne 24. dubna 1998, § 78, Reports 1998-II) a Irsko proti Spojenému království (rozsudek ze dne 18. ledna 1978, § 167, série A, č. 25). Zároveň vláda tvrdila, že stěžovatelka neprokázala „mimo rozumnou pochybnost“ v jakém stavu bylo tělo jejího manžela po jeho předání Forezním centrem a že svá tvrzení nepodložila žádnými důkazy (§ 127 – § 132).

2. Hodnocení soudu

(a) obecné zásady

Soud poukázal na případ Svinarenko a Slyadnev proti Rusku [GC], č. 32541/08 a 43441/08, rozsudek ze dne 17. července 2014, § 113 –118, ESLP 2014) s tím, že při posuzování důkazů u článku 3 Úmluvy je sice potřeba důkazů „mimo rozumnou pochybnost“, ale takový důkaz může vyplývat i z koexistence dostatečně silných, jasných a souhlasných závěrů nebo z obdobných nevyvrácených skutečností (viz Farbtuhs proti Lotyšsku, č. 4672/02, rozsudek ze dne 2. prosince 2004, § 54; Bazjaks proti Lotyšsku, č. 71572/01, rozsudek ze dne 19. října 2010, § 74) (§ 133 – § 134). (b) Uplatnění těchto principů v projednávané věci

Soud má za to, že stěžovatelka tvrdí, že proděla citové utrpení z důvodu nezákonného odebrání manželovy tkáně bez jejího předchozího souhlasu nebo znalosti a že byla nucena pohřbit svého manžela se svázanýma nohama; vláda ale tvrdí, že první z těchto tvrzení nedosáhlo úrovně závažnosti podle článku 3 Úmluvy a že druhé tvrzení nebylo prokázáno „mimo rozumnou pochybnost“.

Soud konstatuje, že stěžovatelka se dozvěděla o odebrání tkáně až dva roky po pohřbu svého manžela a že trvalo dalších 5 let, než byly učiněny konečné závěry ohledně možného spáchání trestného činu. Stěžovatelka dále tvrdí, a vláda to nepopírá, že po celou dobu řízení nebyla informována, která část tkáně byla odebrána z těla jejího manžela, přičemž toto zjistila až z písemného vyjádření vlády k tomuto případu před Soudem. Stěžovatelka také přišla s několika důvody, proč byly svázaný nohy jejího manžela, což bylo písemně potvrzeno dalším členem rodiny. S ohledem na tyto skutečnosti, stěžovatelka coby nejbližší příbuzný zemřelého manžela prodělala citové utrpení (§ 135 – § 136).

137. Úkolem Soudu je zjistit, zda s ohledem na konkrétní okolnosti případu, nabylo její utrpení rozměru podle článku 3 Úmluvy. Soud ve své judikatuře nikdy nezpochybnil hluboký psychologický dopad závažného porušení lidských práv na ostatní členy rodiny oběti. Nicméně pro samotné porušení článku 3 Úmluvy ve vztahu k příbuzným oběti, by měly existovat speciální faktory, které by dávaly utrpení příbuzných rozměr a charakter, které by bylo odlišné od emocionální úzkosti, jež nevyhnutelně vyplývá ze samotného porušení práv (viz Salakhov a Islyamova proti Ukrajině, č. 28005/08, rozsudek ze dne 14. března 2013, § 199). Mezi relevantní faktory může být zahrnuto úzké rodinné pouto, či způsob jakým příslušné orgány reagovaly na dotazy rodiny (viz, například, Çakici, č. 23657/94, rozsudek ze dne 8. července 1999, § 98, kde byl tento princip uplatněn v souvislosti s násilným mizením; Mubilanzila Mayeka a Kaniki Mitunga proti Belgii, č. 13178/03, rozsudek ze dne 12. října 2006, § 61, kdy Soud vzal v potaz tento princip u stížnosti matky, tvrdící utrpení z důvodu, že její pětiletá dcera je držena v cizí zemi; M. P. a další proti Bulharsku, č. 22457/08, rozsudek ze dne 15. listopadu 2011, § 122 – 124, kdy se stížnost týkala utrpení příbuzných u týraného dítěte). V citovaných případech Soud zvažoval citové pouto mezi rodiči a dětmi. Bylo určeno, že podstata porušení spočívá v reakcích a postojích příslušných orgánů k situaci, která jim byla nastolena (viz

Salakhov a Islyamova, cit. výše, § 200). Může být řečeno, že podobné úvahy jsou aplikovatelné na projednávaný případ týkající se stěžovatelky a jejího zesnulého manžela.

138. Soud by však měl odlišit projednávanou věc od případů předložených Soudu rodinnými příslušníky obětí „zmizení“ či obětí mimosoudních poprav spáchaných bezpečnostními silami (viz, například, Luluyev a další proti Rusku, č. 69480/01, rozsudek ze dne 9. listopadu 2006, § 116 – 118, ESLP 2006-XIII (část), a od případů, kdy byli lidé zabiti v důsledku jednání orgánů v rozporu s článkem 2 Úmluvy (viz například, Esmukhambetov a další proti Rusku, č. 23445/03, rozsudek ze dne 29. března 2011, § 138 – 151 a 190). V tomto případě nejsou ani náznaky, že by tělo mělo být zmrzačeno (viz Akkum a další proti Turecku, č. 21894/93, rozsudek ze dne 24. března 2005, § 258 – 259, ESLP 2005-II /část/, Akpınar a Altun proti Turecku, č. 56760/00, rozsudek ze dne 27. února 2007, § 84 – 87) či bylo rozporcováno a rozřezáno (viz Khadzhiyev a další proti Rusku, č. 3013/04, rozsudek ze dne 6. listopadu 2008, § 120 – 122).
139. Ačkoli nelze říci, jak moc stěžovatelka trpěla z důvodu dlouhotrvající nejistoty ohledně osudu jejího manžela, Soud konstatuje, že musela čelit dlouhotrvajícímu období nejistoty, úzkosti a tísně, když nevěděla, jaké orgány nebo tkáně byly odebrány z těla jejího manžela, jakým způsobem a za jakým účelem byl tento odběr proveden. V tomto ohledu je argument vlády, že byla odebrána pouze tvrdá mozkomíšní plena, irelevantní. Stěžovatelka toto zjistila až v průběhu řízení před Soudem. V době události neměla důvod pochybovat o činnosti prováděné ve Forezním centru v Rize, když tam bylo dopraveno tělo jejího manžela za účelem zjištění příčiny smrti. Následně bylo zahájeno trestní vyšetřování za účelem zjištění zákonnosti při odebrání tkání prováděné Forezním centrem a bylo zjištěno, že tkáň byla odebrána nejen z těla jejího manžela, ale také od stovky jiných osob (téměř 500 lidí v období tří let) v časovém rozpětí asi devíti let (viz § 13 až 33 výše). Bylo rovněž zjištěno, že odebrání bylo prováděno na základě dohody, schválené státem, s farmaceutickou společností v zahraničí. Tato činnost byla realizována státními úředníky – forezními lékaři, kteří, kromě své běžné povinnosti provádět soudní zkoumání, prováděli i odběry z vlastní iniciativy (viz § 15 výše). Jedná se o speciální faktory, které způsobily stěžovatelce další utrpení.
140. Soud má za to, že utrpení stěžovatelky mělo rozměr a charakter, který byl již nad rámec utrpení způsobeného žalem po smrti blízkého rodinného příslušníka. Soud již shledal porušení článku 8 Úmluvy, neboť jako nejbližší příbuzný měla stěžovatelka právo vyjádřit svůj souhlas nebo nesouhlas s odebráním tkáně, ale odpovídající povinnost nebo prostor pro uvážení na straně vnitrostátních orgánů nebyl jednoznačně stanoven lotyšským právem, když v tomto ohledu neexistovaly žádné správní nebo právní předpisy (viz § 109 až 116 výše). Zatímco jsou mezi projednávanou věcí a výše citovanou věcí Petrova značné rozdíly, pokud jde o rozsah a význam odběrů orgánů nebo tkání, Soud poznamenal, že v oba případy poukazují na určité strukturální nedostatky, které existovaly v oblasti transplantace orgánů a tkání v Lotyšsku. Tyto faktory je třeba také vzít v úvahu, pokud jde o článek 3 Úmluvy. Navíc, nebyla to jen práva stěžovatelky, coby nejbližšího příbuzného, která nebyla respektována, ale také skutečnost, že sama čelila rozličným názorům domácích orgánů na vnitrostátní právní úpravu a na rozsah práv ve vnitrostátním právu zakotvených. Nadto, ač se Bezpečnostní policie a státní zástupci nemohli shodnout, zda je vnitrostátní právo dostatečně jasné či nikoliv, aby na jeho základě mohla být stíhána nějaká osoba, tak se všichni shodli, že odběry bez souhlasu jsou protiprávní (viz § 18, 20, 22, 24 až 25 výše). Nicméně, trestní stíhání bylo promlčeno v době, kdy takového souhlasu dosáhli (viz § 27 výše) a v každém případě by stejně vnitrostátní soud nedovolil takové trestní stíhání, protože zákon nebyl dostatečně jasný (viz § 28 výše). Tyto skutečnosti ukazují způsob, jakým se vnitrostátní orgány vypořádaly se stížnostmi, které jim byly předloženy, a na jejich lhostejnost k obětem těchto činů a jejich blízkým příbuzným, včetně stěžovatelky. Tyto okolnosti přispěly k pocitům bezmoci stěžovatelky, společně s porušením jejich osobnostních práv, vztahujících se k velmi citlivým aspektům jejího soukromého života (poskytnutí souhlasu nebo nesouhlasu s odebráním tkáně), a navíc byly spojeny s nemožností získání jakékoli odškodnění.

141. Utrpení stěžovatelky umocnila i skutečnost, že nebyla informována o tom, co přesně se odehrálo ve Forezním centru. Nebyla informována o odstranění tkáně a poté, co zjistila v den pohřbu, že její zesnulý manžel měl svázané Č. 62 nohy, předpokládala, že to je důsledek autonehody. Dva roky nato byla informována o probíhající trestní vyšetřování a možném protiprávním jednání, pokud jde o tělo jejího zesnulého manžela. Je zřejmé, že tehdy stěžovatelka zažívala obzvláště úzkost, když si uvědomila, že její manžel mohl mít svázané nohy ne v důsledku autonehody, ale i jako následek zacházení s jeho tělem ve Forezním centru. Argument vlády, že toto nebylo prokázáno „nad rozumnou pochybnost“, není na místě, protože její stížnost se týká právě úzkosti, pramenící z nejistoty, jaké úkony byly prováděny na těle jejího mrtvého manžela ve Forezním centru.
142. V této speciální oblasti, týkající se transplantací orgánů a tkání, bylo určeno, že s lidským tělem by mělo být zacházeno s respektem i po smrti. A mezinárodní smlouvy, včetně Úmluvy o lidských právech a biomedicíně a jejího Dodatkového protokolu, jak je uvedeno v jeho důvodové zprávě, byly vypracovány s cílem chránit práva dárců orgánů a tkání, ať již žijících nebo zemřelých. Předmětem těchto smluv je chránit důstojnost, identitu a integritu „každého“, kdo byl narozen, ať už je teď živý nebo mrtvý (viz § 37 výše). Jak je uvedeno v § 133 výše, úcta k lidské důstojnosti je součástí samotné podstaty Úmluvy. Léčba je považována za „ponižující“ ve smyslu článku 3 Úmluvy, když, mimo jiné, ponižuje jednotlivce, či ukazuje nedostatek respektu k lidské důstojnosti. Utrpení stěžovatelky bylo způsobeno nejen porušením jejích práv coby nejbližšího příbuzného, ale i následnou nejistotou o tom, co se stalo ve Forezním centru, ale také z narušující povahy úkonů prováděných na těle jejího zesnulého manžela a úzkosti, kterou stěžovatelka utrpěla jako jeho nejbližší příbuzný.
143. Za těchto specifických okolností námitky vlády, že stížnost žalobkyně nespadá do působnosti článku 3 Úmluvy a že stěžovatelka nemůže být považována za oběť v tomto smyslu, je třeba odmítnout. Soud nepochybuje o tom, že utrpení způsobené stěžovatelce v projednávané věci dosahuje ponižujícího zacházení, které je v rozporu s článkem 3 Úmluvy. Proto zde došlo k porušení tohoto článku Úmluvy.

(...)

1. K aplikaci článku 41 Úmluvy

Stěžovatelce byla přiznána náhrada nemajetkové újmy ve výši 16 000 EUR a náhrada nákladů řízení ve výši 500 EUR (§ 148 – § 155).

VÝROK

Z těchto důvodů Soud jednomyslně,

1. Spojuje námitky vlády proti stížnosti stěžovatelky podle článku 3 Úmluvy o tom, že stížnost je neslučitelná *ratione materiae* a *ratione personae* s články Úmluvy a zamítá je;
2. Prohlašuje, že stížnost stěžovatelky podle článku 8, týkající se odběru tkání z těla jejího zemřelého manžela bez jejího souhlasu, a stížnost podle článku 13 Úmluvy za přijatelnou a ve zbývající části podle článku 8 Úmluvy ji má za nepřijatelnou;
3. Prohlašuje stížnost podle článku 3 Úmluvy za přijatelnou;
4. Rozhoduje, že došlo k porušení článku 8 Úmluvy;
5. Rozhoduje, že došlo k porušení článku 3 Úmluvy;
6. Rozhoduje, že není třeba stížnost zkoumat podle článku 13 Úmluvy.

(...)

(zpracovali JUDr. Lubomír Ptáček, Ph.D., a Mgr. Magdaléna Šedivá, LL.M.)